

Paring van grote zijdebijen

Grijze zandbij (v) op wilgenkatje

Mannen van Grote zandbij bij uitkomend vrouwtje

De wilg favoriet bij solitaire bijen

Pieter van Breugel

Soms zijn ze gewoon te vroeg, de katjes van de breedbladige wilgen. Dan donzen ze al open terwijl wij, mensen nog een winterneus hebben. Maar ondertussen zijn de verleidingen van het aanstormende voorjaar al bij een aantal hongerige overwinteraars overgekomen. Zo gauw tussen het dons de bloembodems levensverlengend vocht gaan produceren, komen hongerige drinkers op bezoek.

Een beetje zon op een wilg in een wat beschutte hoek heeft meteen belangstelling van voorjaarvlinders als de gehakelde aurelia of de citroenvlinder. Als het kan zijn honingbijen er nog eerder bij. Nectar, nectar, geurt het in de nog onderkoelde zonnenschijn. Tegen de wind in, van honderden meters ver, wordt de boodschap opgevangen en begrepen. Een boswilg, geoorde wilg, grauwe wilg of in een duinpan een kruipwilg is in maart altijd ergens de initiatiefnemer tot het festijn. Als deze eerste wilgen het nog bladloos al op hun heupen hebben gekregen, volgen er gauw meer. De treurwilgen bloeien tegelijk met het opkomen van het blad net als de katwilg, kraakwilg en schietwilg en andere smalbladige wilgen. Ze verschillen allemaal net iets in het tempo waarin ze tot bloei komen, waardoor het aanbod aan wilgenvoedsel weken duurt. Weken waarin het vaak te koud en te nat is om er op uit te gaan en daarom is een ruim aanbod over een grote bloeitijd voor veel insecten een levensvoorwaarde.

Zandbijen (geslacht *Andrena*)

Er zijn in ons land zeker zeven soorten zandbijen te vinden die uitsluitend hun larvenvoedsel verzamelen op wilgen. Daarnaast zijn er nog een reeks soorten die niet zo gespecialiseerd zijn, maar wilgen niet versmaden of zelfs als voornaamste voedselbron gebruiken. Natuurlijk is het stuifmeel bedoeld als eiwitbron voor hun larven, die overtuigde vegetariërs zijn. Als een wilgenstruik op een gunstige plek staat te geuren kun je er op een mooie dag al zeer vroeg in het jaar flinke aantallen mannelijke zandbijen bij aantreffen. Meestentijds zijn ze in de wind en vlak voor de struik een wild en onnavolgbaar ballet in drie dimensies aan het opvoeren. Het lukt bijna niet om een individueel mannetje in zijn dulle voorjaarsstemming met de ogen te volgen. Elke man die even wat gaat eten, wordt onmiddellijk door andere overvallen uit paarlustige hitsigheid. Hommels, vlie-

gen, honingbijen en solitaire bijen van andere soorten moeten rekenen op een man op ramkoers. Nog erger vergaat het de vrouwelijke soortgenoten. Soms valt een friemelkruitje van mannen op één vrouw spontaan van een tak. Meestal hebben de vrouwtjes al lang een keer of meerdere keren gepaard, want gewoonlijk hebben de mannen al bij de nestplaatsen de vrouwen opgewacht, maar zijn ze hun aantrekkelijke geur nog niet kwijt. Ze stellen de verkrachtingspogingen niet op prijs en proberen zo snel mogelijk onder de mannen uit te komen. Na een paar goede dagen, maar dat kan over enkele weken zijn uitgesmeerd, nemen de ambities van de mannen af. Die mannen nemen zelf ook af, want hun strapatsen kosten zoveel energie dat ze vaak vroeg het loodje leggen.

Zandbijvrouwen zijn als groep, mits gevangen, met enige oefening herkenbaar aan de vleugeladering en een dijringflosje van verzamelharen. Sommige soorten zijn aan de kleurstelling van de haren goed op naam te brengen. De mannen, die kleiner zijn dan de vrouwtjes, laten zich niet snel thuisbrengen, maar gewoonlijk hebben ze een opvallende witte snor. Echt de soortnaam opzoeken, betekent opprikken en goede determinatieboeken aanschaffen, maar vaak ook het uitprepareren van de mannelijke geslachtsorganen.

Onder de grond maken zandbijen meestal een kamertje als zijvertrekje aan een verticale hoofdgang, die wel tot 60 cm diep kan gaan. Het zand wordt met de kaken losgeknaagd en dan achteruitlopend omhoog geduwd tot bovenaan een zandbergje ontstaat, dat er als een molshoopje uitziet. De wanden van de kamertjes worden keurig glad gestreken en verlijmd met mondvocht. Er wordt een bolvormig bijenbroodje van stuifmeel en nectar in aangebracht, waarop uiteindelijk een eitje wordt gelegd, waarna de toegang wordt dichtgemaakt met zand. Daarna is het ei en later de larve geheel op zichzelf aangewezen. Het opeten en verteren van het hardwandige voedsel duurt weken. De meeste van deze vroege soorten overwinteren volwassen tot het nieuwe voorjaar ook deze generatie naar buiten roept.

De zeven soorten zandbijen die op wilgen gespecialiseerd zijn kennen we onder de namen: donkere wilgenzandbij (*Andrena apicata*), zwart-rosse zandbij (*A. clarkella*), lichte wilgenzandbij (*A. mitis*), vroege zandbij (*A. praecox*), roodscheenzandbij (*A. ruficus*), grijze zandbij (*A. vaga*) en roodbuikje (*A. ventralis*). Ze zijn

Andrena vaga (v) beladen met stuifmeel bij nest

Grote zijdebij (v)

Nestplaats van Roodbuikje

foto's Pieter van Breugel

lang niet allemaal algemeen. Vooral de donkere wilgenzandbij is een kwetsbare soort.

Zijdebijen (geslacht *Colletes*)

Er is nog een wilgenspecialist onder de solitaire bijen. Dat betreft de grote zijdebij (*Colletes cunicularius*). Ook van deze soort zijn al heel vroeg in het jaar mannetjes te vinden, die soms met honderden tegelijk op 10 centimeter boven de grond boven de nestplaatsen vliegen, in de hoop een uitkomende vrouw te kunnen verschalken. Zijdebijen onderscheiden zich van zandbijen door een iets andere adering in de voorvleugels en de maten van de cubitaalcellen en het ontbreken van een duidelijk dijringflosje bij de vrouwtjes. Ook zijdebijen maken nesten in humusarme kale grond op zonbeschenen plekken en vervoeren het stuifmeel aan haren van hun poten en borststuk. Onder de grond is er een verschil met zandbijen te zien in de aanleg van de broedkamertjes. Bij zijdebijen zijn deze meer buisvormig en vaak achter elkaar gelegen en met een secreet belikt, zodat een dunne doorzichtige folie de echte broedcel vormt. Aangezien deze bekleding enigszins wit uitslaat, is het net alsof de bijenbroodjes in een dunne laag zijde zijn verpakt. Zo is de naam zijdebij te verklaren. Alle andere 8 soorten zijdebijen leven veel later in het jaar, zijn kleiner en hebben lichte haarbandjes op het achterlijf. Die ontbreken bij de grote zijdebij.

De grote zijdebij woont soms ver verwijderd van de voedselbronnen, tot op wel een kilometer afstand.

Helpen

Solitaire bijen, maar ook hommels en honingbijen die op wilgen vliegen zijn gebaat bij een zo groot mogelijke aanbod aan verschillende soorten wilgen. Daardoor is over een lange periode hun voedselbron gegarandeerd. Bij het knotten en terugzetten van wilgen moet er daarom op worden gelet, dat niet in één keer enkele jaren lang alle bloei uit een gebied weg wordt gehaald. Slechts één jaar met een gebrek aan wilgenstuifmeel kan al een hele populatie bijen verloren doen gaan. Het kan jaren duren voordat zo'n bestand aan solitaire bijen weer is opgebouwd en misschien lukt dat dan zelfs nooit meer. Beheer met verstand van de natuur en oog voor het detail is daarom voor veel soorten van levensbelang. In veel woongebieden zijn wilgen verwijderd of niet aangeplant in verband met overlast.

Deze menselijke maatstaf betekent wel dat een groot potentieel verloren gaat voor inheemse bijen. Op het gebied van uitbreiding van het aanbod aan drachtplanten valt in menige gemeente nog heel wat te winnen.

Daarnaast is het aanbod aan geschikte nestplaatsen een levensvoorwaarde. In ons waterrijke land kunnen veel wilgen kansen bieden, maar ze staan vaak in een omgeving die te nat is of waar de bodem teveel klei bevat. Combinaties van zandige plekken in de zon en wilgenopstanden zijn ideaal. Bij vennen en plassen in zandgebieden zijn daarom niet zelden nestplaatsen van vroege solitaire bijen te vinden. Maar wilgenrijke gebieden met daarin zandplaten, dijklichamen, weg- en spoortaluds kunnen ook geschikte plaatsen opleveren. Niet voor niets is de Biesbos een uitstekend gebied voor deze bijen. Maar ook opgespoten (industrie-) terreinen en grotere parkeerplaatsen aan de rand van stad of dorp zijn soms ook heel geschikt. Voorwaarde is wel dat er binnen een paar honderd meter voldoende wilgen te vinden zijn en de bestrating niet koud gelegd is, waarbij de voegen niet met split maar met zand gevuld moeten worden. Gedeeltelijke vergrassing hoeft niet erg bezwaarlijk te zijn, maar altijd moeten er kleine onbegroeide stukjes zijn. Natuurlijk is hier bij het beheer rekening mee te houden, zeker als duidelijk is dat er zich bijen hebben gevestigd.

Plaatsen waar de omstandigheden constant blijven kunnen vele jaren worden bewoond. Maar nieuwe plekken worden door sommige soorten ook veroverd, omdat een deel van de populatie als pionier op zoek gaat naar nieuwe mogelijkheden. En niet alleen voorjaarsbijen worden zo geholpen.

Informatie web-sites

www.wildebijen.nl en www.nev.nl/hymenoptera.

Informatie natuurboeken

Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae) door T.M.J. Peeters, I.P. Raemakers & J. Smit 1999, EIS-Nederland, Leiden. (*Helaas uitverkocht maar soms te vinden in de tweedehandsboekwinkel. Een nieuwe zeer uitvoerige atlas komt mogelijk in 2008 ter beschikking.*)
Gids van bijen, wespen en mieren door Heiko Bellmann in een vertaling van Theo M.J. Peeters, 1998, Tirion, Baarn. (*Aan te bevelen, maar ook moeilijk verkrijgbaar*)